

УДК 343.97

Т.І. ШЕВЧУК, Львівський державний університет внутрішніх справ

ЩОДО ЛАТЕНТНОСТІ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

Ключові слова: латентність, насильницький злочин, злочинність у сільській місцевості

Зниження латентної насильницької злочинності є актуальною проблемою в країні. Адже, держава, що неспроможна реагувати на «невидиму» злочинність, стає беззахисною перед нею. Розробка ефективних способів скорочення латентної злочинності є складним і гострим питанням як для науки, так і для практики. Як відзначають аналітики, рівень інформованості правоохоронних органів про насильницькі злочини все ще залишається на низькому рівні, а особливо у сільській місцевості.

Вихідними передумовами теоретичних кримінологічних досліджень проблем латентної злочинності служать праці таких вчених: Р.М. Акутаєва, Ю.М. Антоніна, Г.Г. Булатова, А.Е. Жалінського, В.С. Зеленецького, В.М. Кудрявцева, А.М. Ларіна, Г.М. Резніка, В.І. Шакуна та багатьох інших науковців.

До не вирішених питань латентності насильницької злочинності слід віднести слабкий розподіл наукової проблеми залежно від місць її поширення. Спрямовання наукового пошуку саме у таку площину дасть змогу визначити більш дієві способи зменшення рівня латентності насильницьких злочинів.

Попри значну кількість робіт з дослідження проблем латентної злочинності, на основі аналізу праць вітчизняних та зарубіжних вчених, ставимо собі завданням у статті здійснити дослідження даного явища з метою виокремлення особливостей латентності насильницьких злочинів у сільській місцевості. Новизна статті полягає в скеруванні вказаного наукового пошуку у сільську місцевість, яка, на жаль, не стала предметом пильного розгляду кримінологів за часів незалежності України, що приз-

вело до відсутності знань про сучасну насильницьку злочинність у вказаному регіоні.

Кримінальна статистика, як в Україні так і в інших державах, лише приблизно відображає стан злочинності, оскільки значна частина її не реєструється. Це, так звана, латентна, тобто прихована злочинність (від лат.: *lateens (latentis)* – прихований). Часто злочинність порівнюють з айсбергом, 9/10 якого ховається під поверхнею води. Порівняння яскраве, але не досить точне. Кримінолог Ю.Д. Блувштейн та філософ О.В. Добринін вбачають суперечність (парадокс) у самому понятті латентності: факт злочину повинен знайти підтвердження через обвинувальний вирок суду, а для цього він має бути відомим. Що невідоме, те і не злочин [1, с.44–46].

У кримінологічній літературі зустрічаються різні судження стосовно поняття латентної злочинності. Наприклад, А.С. Шляпочников та Г.І. Забрянський під латентною злочинністю розуміють сукупність кримінально караних дій, які не були виявлені правоохоронними органами [2, с.22]. А.М. Ларін пропонує віднести до латентних і ті злочини, які стали відомими правоохоронним органам, але з тих чи інших причин приховані працівниками цих органів від обліку [3, с.107].

Проте, внаслідок опрацювання наукових джерел із вказаної проблематики, ми можемо прийти до висновку, що у вузькому розумінні латентна злочинність – це сукупність злочинів, які були вчинені, але не були зареєстровані. Причини для такої неповної реєстрації злочинів можуть бути найрізноманітніші: від випадків, коли особі невідомо про вчинений злочин до приховування злочинних фактів самими працівниками правоохоронних органів. У сільській місцевості про значну частину насильницьких злочинів взагалі не повідомляється. Це пов'язується зі схильністю сільських мешканців до самостійного вирішення конфліктів, на противагу звернення за допомогою до правоохоронних органів.

Як зазначають науковці, латентність буває природною, штучною та межовою.

Природна латентність – це така, коли про вчинені злочини вірогідно знають лише самі правопорушники та причетні до цього особи.

Природна латентність існує об'єктивно і реально. Це «закриті від сторонніх очей події, про які до певного часу не можна сказати, що це злочини». До таких подій Н.І. Васильєв, зокрема, відносить вбивства, латентність яких пов'язана з безвісти зниклою особою. Усе це впливає на показники злочинності, яка реєструється та заноситься до обліку [4, с.37].

Штучна латентність виникає через небажання потерпілих, свідків та посадових осіб, які повинні протидіяти злочинності, сповіщати про вчинені злочини правоохоронні органи, давати правдиві свідчення тощо. Багато злочинів не реєструються належним чином і тому статистикою не враховуються [5, с.88–89]. Даний вид латентності досить широко знаходить своє відображення у сільській місцевості. Про це свідчать результати нашого опитування сільських жителів, де респонденти вказали, у своїй більшості, на схильність до самостійного вирішення конфліктів без винесення проблеми на широкий розголос. Представники правоохоронних органів займають у цьому переліку останнє місце.

Межовою латентністю називають сукупність таких злочинів, вчинення яких не відоме потерпілому, або ж факт їхнього вчинення не сприймається чи не усвідомлюється потерпілим як злочин [6, с.178].

Наші дослідження показали, що зважаючи на велике розповсюдження побутової насильницької злочинності в сільській місцевості, тут частіше, ніж у місті, серед потерпілих зустрічаються члени сім'ї злочинця та інші родичі, сусіди, знайомі. Ця обставина визначила більш високий рівень латентної віктимізації на селі у порівнянні з містом. За інших рівних умов високий рівень латентної віктимізації може виступати як фактор, що сприяє інтенсифікації насильницької злочинності. Про це свідчить поширеність на селі повторної віктимізації.

У науковій літературі з вказаної проблеми також зустрічаються різні класифікації, проте одним із найбільш ґрунтовних видається варіант поділу А.П. Закалюка. Вчений пропонує розподіл «прихованих» злочинів залежно від причин і механізмів їхньої латентизації. Згідно з цим поділом всі латентні злочини з на-

званих підстав (причини і механізми набуття латентності) поділяються на шість основних груп:

1. Злочинні прояви, які з низки причин (вчинення з необережності, правова некомпетентність тощо) помилково не сприймаються як передбачені Кримінальним кодексом України кримінально карані діяння.

2. Злочини, про які потерпілі з різних мотивів не повідомляють компетентним органам.

3. Злочини, в яких немає персоніфікованого потерпілого суб'єкта, заінтересованого повідомляти про їхнє вчинення (посягання на державні, загальносуспільні об'єкти та відносини).

4. Злочини, факт вчинення яких відомий обмеженому колу осіб або лише винуватцям, проте через вжиття ними спеціальних заходів щодо нерозповсюдження відомостей про згадані прояви, а також через незаінтересованість у цьому потерпілих, повідомлення про злочини не надходять до правоохоронних органів.

5. Злочини, інформація про які відома правоохоронним органам, але вони (помилково або свідомо) не оцінені ними у встановленому кримінально-процесуальному порядку як кримінальні карані діяння та залишені поза обліком. Це так звані «приховані» злочини.

6. Злочини, стосовно яких прийнято необґрунтоване процесуальне рішення щодо відсутності події або складу злочину [6, с.178–179].

Наведений розподіл «прихованих» злочинів залежно від причин і механізмів їхньої латентизації повністю проявляє себе і у сільській місцевості. Як бачимо, переважна частина вказаного переліку залежить від рівня правової освіченості населення та не залежить від суб'єктивних чинників. Саме тому, доцільним, на нашу думку, систематично (хоча б раз у рік) доводити до відома місцевих громад підсумкові статистичні дані про злочини, які сталися у їхніх регіонах та проводити роботу задля підвищення правових знань у громадян. Поряд з цим наголошувати на необхідності зменшення частки латентної злочинності, оскільки держава не може ефективно протидіяти такій злочинності, про яку їй не відомо. Також, доцільно налагоджувати взаємодію з органами державної влади та місцевого самоврядування з метою зменшення

латентності насильницьких злочинів у сільській місцевості.

Для підтвердження вказаних положень, ми проводили опитування працівників правоохоронних органів, які обслуговують сільську місцевість. Згідно з даними нашого дослідження, з наведеного розподілу, для насильницької злочинності сільської місцевості особливо характерними є перші дві групи класифікації, в зв'язку з схильністю жителів до самостійного вирішення конфліктів, низькою правовою обізнаністю населення та складністю кримінально-процесуальних процедур.

Узагальнення практики діяльності правоохоронних органів дає підстави виокремити три рівня латентності насильницьких злочинів у сільській місцевості: низький, середній та високий. До низького рівня латентності відносимо, насильницькі злочини, вчинення яких є очевидним та відомим широкому колу осіб, наприклад вбивства, ДТП з кримінальними наслідками. Середній рівень латентності включає в себе насильницькі злочини про вчинення яких відомо певному колу осіб, проте потерпілі з різних мотивів не звертаються до правоохоронних органів (незначна шкода, завдана злочинцем; відсутність довіри до правоохоронних органів). Високий рівень латентності займають ті суспільно-небезпечні діяння, які з власного бажання жертви злочину приховуються від обліку (статеві злочини, наявність родинного зв'язку між потерпілим та злочинцем та ін.).

З метою всебічного вивчення досліджуваної проблеми, ми також опитали місцевих жителів стосовно того, які обставини, на їхню думку, сприяють латентній насильницькій злочинності у сільській місцевості. Відповіді були дещо іншими: на перше місце респонденти винесли – недовіру громадян до правоохоронних органів; друге місце займає – страх потерпілих від злочинів перед своїми кривдниками; третє – віддаленість багатьох сільських населених пунктів від основного місця розташування органів міліції та інших правоохоронних органів; четверте – схильність сільських жителів до самостійного вирішення конфліктів, ніж до звернення за допомогою до правоохоронних органів

На жаль, такі відповіді насторожують, адже значна частина громадян, не повідомляють про скоєні діяння через недовіру до правоохоронних органів, де вони навпаки мали б знаходити підтримку. Як бачимо, думки з цього приводу різняться і в працівників ОВС, і в місцевих жителів. Така ситуація не сприяє якісній роботі по зменшенню латентної насильницької злочинності у сільській місцевості. З одного боку громадяни не повідомляють про скоєні події, а з іншого і самі працівники не зацікавлені у реєстрації додаткових злочинів. Саме тому необхідно проводити роз'яснювальну роботу серед населення та відповідні наради з працівниками правоохоронних органів, щодо посилення співпраці, з метою недопущення більш суспільно небезпечних діянь у майбутньому.

У літературі, зокрема праці О.М. Гуміна, також відзначається, що, порівняно з іншими тяжкими злочинами проти особи, всі насильницькі сексуальні злочини мають високий рівень латентності.

Згвалтування, які поєднують в собі декілька форм насильницької поведінки, традиційно вважаються злочинами з високою латентністю, найчастіше завдяки тому, що потерпілі не бажають співпрацювати з органами правопорядку. Науковець вважає, що суть такої тенденції полягає не лише у зростанні латентності через послаблення реєстраційної дисципліни, а й у поширенні стереотипу вільної статевої поведінки, що значно обмежує виникнення насильницьких статевих посягань. Однак, якщо побої, отримані неповнолітніми в ході різних бійок, якоюсь мірою можна вважати природним наслідком виховання дітей та підлітків молодшого та середнього шкільного віку, або, так званими, «недоліками спілкування», то суспільно небезпечні діяння проти статевої свободи та статевої недоторканності особи вимагають посиленої уваги з боку органів системи профілактики [7, с.154–155].

Із зазначеними твердженнями важко не погодитись, адже широке поширення ідеї вільного статевого життя, яку сьогодні нерідко можна зустріти на рекламних носіях в містах, поступово розповсюджується і у сільській місцевості. На жаль, не останнє місце в такій

пропаганді займає всевітня інформаційна мережа Інтернет, масштабне поширення якої останнім чином суттєво впливає на рівень насильницької злочинності, а особливо неповнолітніх.

Дослідження латентності статевих насильницьких злочинів, що проводив Г.М. Резнік, показало, що не завжди відомими стають факти статевих зносин із особами, які не досягли статевої зрілості. У такі стосунки вступають за згодою самого потерпілого, однак, зазвичай, перший статевий зв'язок із ним трапляється через зґвалтування, про яке не було повідомлено свого часу дорослих або правоохоронні органи. Надалі статеві контакти тривають, іноді також у межах шлюбу. Але це, так би мовити, «щасливий» випадок. Набагато гірше, коли насильство відбувається щодо малолітніх, а ще гірше, коли насильство над неповнолітніми трапляється в їхній родині та вчиняється впродовж тривалого часу [8, с.36].

Природно, що несвоєчасне повідомлення потерпілих про факт застосування насильства у відповідні органи створює умови для існування латентної злочинності, породжує у злочинців почуття безкарності та спонукає їх до вчинення нових насильницьких злочинних дій, іноді, навіть і щодо тих самих потерпілих.

Як свідчить практика, достовірних даних про масштаби поширення статевих злочинів у нашій державі немає, оскільки, як уже зазначалось, значна їх частина не стає відомою правоохоронним органам або не реєструється. Нагадуємо, що основні причини цього полягають у тому, що потерпілі далеко не завжди повідомляють про вчинений проти них злочин.

У цьому контексті цікавими видаються, висвітлені О.П. Рябчинською, причини латентності розповсюдження порнографічних предметів і творів, що пропагують культ насильства і жорстокості. Окрім загальновідомих причин латентності злочинів, до специфічних вона відносить, зокрема, такі:

1) недостатню розробку проблеми визначення понятійного апарату, що використовується у текстах деяких статей вказаної категорії злочинів (зокрема, таких понять, як «жорстокість», «проституція», «бродяжництво», «систематичність»);

2) стан громадської думки, який в сучасних умовах характеризується несприйняттям більшістю населення ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів і творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, як суспільно небезпечного і кримінально караного діяння, що не сприяє виявленню і розкриттю цих злочинів;

3) прихований характер злочинної діяльності, відсутність очевидних її наслідків;

4) недостатню професійну підготовку працівників правоохоронних органів з виявлення та розслідування справ у злочинах цієї категорії; відсутність зорієнтованості правоохоронних органів на виявлення цих злочинів, які на фоні складної криміногенної ситуації (вбивства, зґвалтування, розбійні напади, бандитизм тощо) становлять меншу суспільну небезпеку. Зважаючи на це виявлення, розслідування злочинів, передбачених ст.300 та ст.301 КК, розглядається як другорядна справа [9, с.141].

Узагальнення наукової літератури та практики роботи органів внутрішніх справ дає підстави констатувати, що суспільна небезпека латентної злочинності полягає в тому, що:

– по-перше – не забезпечується принцип невідворотності невідворотності кримінальної відповідальності;

– по-друге – породжуються процеси самодетермінації злочинності. Уникнення відповідальності особами, які скоїли насильницькі злочини, сприяє продовженню їхньої злочинної діяльності;

– по-третє – знижує довіру до правоохоронних органів держави та підриває їх авторитет;

– по-четверте – унеможлиблює розробку та впровадження ефективних шляхів мінімізації злочинності на всіх рівнях.

Підсумовуючи зазначимо, що внаслідок проведеного дослідження проблеми латентності насильницьких злочинів у сільській місцевості, переконані, що така злочинність становить істотну загрозу законним правам та інтересам громадян. Зменшення до мінімуму рівня латентної насильницької злочинності повинно стати одним із пріоритетів діяльності підрозділів органів внутрішніх справ. Адже,

правоохоронні органи не здатні ефективно протидіяти злочинності не володіючи достовірною інформацією про її поширення. При боротьбі із «невидимою» насильницькою злочинністю у сільській місцевості працівникам правоохоронних органів доцільно враховувати наступні особливості: жителі сільської місцевості у своїй більшості схильні до самостійного вирішення конфліктів, віддають перевагу вирішення проблеми без широкого розголосу її обставин, складність кримінально-процесуальних процедур та їх тривалість часто унеможливує співпрацю між потерпілими, свідками та представниками правоохоронних органів. А тому, із врахуванням названих особливостей, слід вживати всіляких заходів щодо зниження рівня поширення цього явища. Виявлення латентної насильницької злочинності у сільській місцевості – завдання складне, але все ж його можливо вирішити.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блувштейн Ю. Д., Добрынин А. В. Основания криминологии. Опыт логико-философского исследования / Блувштейн Ю. Д., Добрынин А. В. – Минск, 1990. – 203 с.

2. Конев А. А. О понятии латентной преступности / Конев А. А. // Труды Омской высшей школы милиции. – 1976. – Вып. 21. – С. 22–33.

3. Ларин А. М. Повышение эффективности расследования / Ларин А. М. // Советское государство и право. – 1972. – № 3. – С. 106–113.

4. Васильев Н. И. Изучение латентной преступности (методические разработки) / Васильев Н. И. – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростовск. гос. ун-та, 1999. – 188 с.

5. Литвак О. М. Державний контроль за злочинністю: дис. ... кандидата юрид. наук / Литвак О. М. – Х., 2001. – 377 с.

6. Закалюк А. П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика : у 3 кн. / Закалюк А. П. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007– . – Кн. 1: Теоретичні засади та історія української криминологічної науки. – 2007. – 424 с.

7. Гумін О. М. Кримінальна насильницька поведінка проти особи : монографія / О. М. Гумін. – Львів : ЛьвДУВС, 2009. – 360 с.

8. Резник Г. М. Личность преступника: правовое и криминологическое содержание / Г. М. Резник // Личность преступника и уголовная ответственность. Правовые и криминологические вопросы. – Саратов : Изд-во Саратовск. ун-та, 1981. – 245 с.

9. Рябчинська О. П. Боротьба з розповсюдженням порнографічних предметів і творів, що пропагують культ насильства і жорстокості: дис. ... кандидата юрид. наук : спец. 12.00.08 / О. П. Рябчинська. – Запоріжжя, 2002. – 216 с.

Шевчук Т. І. Щодо латентності насильницьких злочинів у сільській місцевості / Т. І. Шевчук // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 1070–1074 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12stiuctm.pdf>

Виділяються види латентної злочинності, рівні та причини поширення. Виокремлюються характерні особливості латентності у сільській місцевості, які варто враховувати працівникам правоохоронних органів для боротьби зі злочинністю.

Шевчук Т.И. О латентности насильственных преступлений в сельской местности

Выделяются виды латентной преступности, уровни и причины распространения. выделяются характерные особенности латентности в сельской местности, которые следует учитывать работникам правоохранительных органов для борьбы с преступностью.

Shevchuk T.I. Latency of Violent Crime in Rural Areas as a Scientific Problem

In the process of scientific inquiry highlighted its types, levels and causes of the spread. Also formed latency characteristics in rural areas, which should be considered law enforcement officers to stop crime is made.